

นิพนธ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท : อัตตาหรืออนัตตา

นายวัชระ งามจิตรเจริญ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-03-0845-7

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2 2 อ.ศ. 2546

I20236322

NIBBANA IN THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY : SELF OR NON-SELF

Mr. Watchara Ngamchitcharoen

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Doctor in Philosophy

Department of Philosophy

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic year 2001

ISBN 974-03-0845-7

นายวัชร งามจิตรเจริญ : นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท : อัตตาหรืออนัตตา. (Nibbana in Theravada Buddhist Philosophy : Self or Non-self) อ. ที่ปรึกษา : รศ.ดร.สมภาร พรมทา, อ. ที่ปรึกษาร่วม : ศ.ปรีชา ช่างขวัญยืน, 163 หน้า. ISBN 974-03-0845-7.

คำสอนเรื่องนิพพานในพระไตรปิฎกมีความซับซ้อนหลากหลาย และคำบรรยายลักษณะนิพพานบางแห่งก็เปิดช่องให้ตีความต่างกันได้ จึงเกิดความเข้าใจว่า นิพพานเป็นอัตตาบ้าง เป็นสิ่งสัมบูรณ์บ้าง เป็นความขาดสูญบ้าง วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาว่า นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอัตตาหรืออนัตตา โดยแบ่งเนื้อหาของการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ว่าด้วยอนัตตา และส่วนที่ว่าด้วยนิพพาน เพราะคำสอนทั้งสองเรื่องนี้เกี่ยวโยงกันอย่างแยกไม่ออกและต้องศึกษาไปพร้อมกัน

จากการศึกษาคำสอนเรื่องอนัตตาพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทปฏิเสธความมีอยู่ของอัตตาทางอภิปรัชญาอย่างสิ้นเชิง เพราะพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกจำนวนมากปฏิเสธอัตตาในลักษณะต่าง ๆ อย่างครอบคลุมโดยยืนยันว่าความมีอยู่ของอัตตาจะต้องเกี่ยวข้องกับชั้น 5 แต่ชั้น 5 เป็นอนัตตา และอัตตาไม่มีทั้งภายในและภายนอกชั้น 5 อีกทั้งคำอธิบายในอรรถกถาที่ระบุไว้ชัดเจนว่า สรรพสิ่งเป็นอนัตตารวมทั้งนิพพาน

ส่วนการศึกษาเรื่องนิพพานพบว่า คำบรรยายลักษณะของนิพพานและสภาวะหลังความตายของพระอรหันต์ที่ดับขันธปรินิพพานในพระไตรปิฎกแสดงว่า นิพพานเป็นอนัตตา เพราะนิพพานหมายถึงภาวะแห่งความพ้นทุกข์ด้วยความดับหรือความไม่มีแห่งกิเลสในผลสมาบัติและความดับแห่งขันธ ไม่มีลักษณะของสัตว์ บุคคล หรืออัตตา ไม่ใช่สิ่งมีจริงทางอภิปรัชญาอย่างสัมบูรณ์ และไม่ใช่อัตตาที่จะขาดสูญ และขันธที่ดับสนิทก็ไม่อาจกล่าวว่ามีอยู่หรือขาดสูญคือไม่มีอยู่อย่างสิ้นเชิง เนื่องจากเป็นสิ่งสัมพัทธ์ที่เป็นไปตามเงื่อนไข นอกจากนี้ ยังมีพุทธพจน์ที่แสดงว่าอัตตาขัดแย้งกับการพ้นทุกข์คือนิพพานอีกด้วย

การศึกษาทั้งสองส่วนจึงยืนยันตรงกันว่า ในทางอภิปรัชญานิพพานเป็นเพียงภาวะหรือเหตุการณ์ที่ปรากฏแก่วิญญาณที่ดับกิเลสและดับขันธแล้ว โดยไม่มีลักษณะของอัตตาทางอภิปรัชญาแต่อย่างใด

ภาควิชา ปรัชญา
สาขาวิชา ปรัชญา
ปีการศึกษา 2544

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

4080902322 : MAJOR PHILOSOPHY

KEY WORD: NIBBĀNA/ ATTĀ / ANATTĀ / THERAVĀDA / BUDDHIST PHILOSOPHY

MR. WATCHARA NGAMCHITCHAROEN : NIBBANA IN THERAVADA
 BUDDHIST PHILOSOPHY, THESIS ADVISOR : ASSOCIATE PROFESSOR
 SOMPARN PROMTA, THESIS COADVISOR : PROFESSOR PREECHA
 CHANGKHWANYUEN, 163 pp. ISBN 974-03-0845-7.

The doctrine of nibbāna in the Tipiṭaka is a very complicated and sophisticated doctrine. Some of its epithets are open to various interpretations, ranging from an understanding of it as attā (self), the Absolute, or annihilation. This study is an attempt to clarify whether nibbāna is attā or anattā (not-self/no-self). The study is divided into two parts: the study on the doctrine on anattā and the study on the doctrine of nibbāna. The two doctrines are to be studied together for they are closely related.

The study on the anattā doctrine reveals that Theravada Buddhist philosophy rejects the existence of a metaphysical self because a number of the Buddha's words conclusively reject various kinds of attā, pointing out that the existence of attā must be related to the five khandha-s (aggregates), but the five khandha-s are anattā and attā is not available both inside and outside these khandha-s. On top of this, the commentaries of the Tipiṭaka obviously insist that everything is anattā, including nibbāna.

On the other hand, the enquiry into the epithets and nature of nibbāna as well as the post-mortem state of an arahant (the perfected one) shows that nibbāna is anattā because it is a state or event of liberation or a metaphysical state. Being the extinction of defilements in the state of phalasamāpatti (the fruit meditative attainment) and the extinction of khandha-s, it has no characteristics of attā or the Absolute and is by no means the annihilation of attā since there is no such thing as attā. Moreover, according to some of the Buddha's sayings, the existence of attā is in conflict with the possibility of the cessation of suffering. This study, therefore, confirms that nibbāna is anattā.

Department.....Philosophy.....Student's signature.....*Wann Ngorn*.....

Field of study.....Philosophy.....Advisor's signature.....*Somporn Promta*.....

Academic year.....2001.....Co-advisor's signature.....*Preecha Changkhwanyuen*.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความสำเร็จและความเมตตากรุณาและความอนุเคราะห์ของรองศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา อาจารย์ที่ปรึกษา และศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำ บอกแหล่งข้อมูล ข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ และช่วยตรวจสอบความถูกต้อง ตลอดจนช่วยปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้งานวิจัยนี้มีคุณภาพยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอขอบพระคุณอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่านเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.มารค ตามไท อาจารย์ที่ปรึกษาทั่วไป และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้และให้คำแนะนำในด้านต่าง ๆ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพร สิริกาญจน หัวหน้าภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์วันเพ็ญ บงกชสถิตย์ รวมทั้งคณาจารย์ของภาควิชาปรัชญาที่ได้ให้โอกาสและช่วยสนับสนุนการศึกษาครั้งนี้ของผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณคณะศิลปศาสตร์ และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาของผู้วิจัยโดยอนุญาตให้ลาศึกษาต่อโดยใช้เวลาราชการบางส่วน ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถทำงานไปด้วยและศึกษาไปด้วยจนบรรลุจุดหมายปลายทางที่ตั้งไว้

ขอขอบพระคุณคุณพ่อและคุณแม่ของผู้วิจัย คือคุณพ่อคอตง (ลิ้มจิว) แซ่เจ็ง ผู้ล่วงลับไปแล้ว และคุณแม่ฮุยลิ่ง แซ่จิว ซึ่งทั้งสองท่านเป็นผู้ให้ชีวิตและให้โอกาสผู้วิจัยได้ศึกษาและพัฒนาตนมาจนถึงบัดนี้

ท้ายสุดนี้ ขอขอบคุณคุณไพลิน งามจิตรเจริญ คู่ชีวิตของผู้วิจัย ซึ่งได้อดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นในขณะกำลังศึกษาและทำวิทยานิพนธ์และสนับสนุนให้ผู้วิจัยสามารถบรรลุผลสำเร็จในการศึกษาครั้งนี้

วัชระ งามจิตรเจริญ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
คำอธิบายคำย่อ.....	ฅ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
ขอบเขตของการวิจัย.....	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย.....	3
2 การโต้แย้งทัศนะที่เห็นว่านิพพานเป็นอดีต.....	5
การยืนยันความมีอยู่ของอดีตทางอภิปรัชญา.....	7
การปฏิเสธการตีความของทัศนะที่เห็นว่านิพพานเป็นอนัตตา.....	14
การอ้างหลักฐานในพระไตรปิฎกและอรรถกถามาสันนิษฐาน.....	16
การอ้างเหตุผลอื่นที่เกี่ยวข้องมาสันนิษฐาน.....	37
3 เหตุผลสันนิษฐานความเป็นอนัตตาของนิพพาน.....	42
หลักฐานที่แสดงว่าพระพุทธเจ้าและพุทธปรัชญาปฏิเสธอดีตทางอภิปรัชญา.....	42
การปฏิเสธอดีตของพุทธปรัชญาเถรวาทกระแสหลัก.....	62
หลักฐานในพระไตรปิฎกอรรถกถาและฎีกาที่สันนิษฐานความเป็นอนัตตาของนิพพาน..	66
นิพพานเป็นภาวะทางอภิปรัชญาไม่มีลักษณะของอดีต.....	72
ความไม่มีสิ่งที่ไม่ใช่ปัจจุสมุปันนธรรม.....	95
4 ความเป็นอนัตตาของนิพพาน.....	97
ความหมายและลักษณะของอดีต.....	97

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
	ความหมายของอนัตตาและความเป็นอนัตตาของนิพพาน..... 103
	นิพพานกับลักษณะของอนัตตา..... 106
	การตีความลักษณะของนิพพานที่เป็นอนัตตาต่างกัน..... 108
	นิพพานในฐานะเป็นภาวะทางอภิปรัชญา..... 150
	สรุปลักษณะของนิพพาน..... 152
	สรุป..... 154
5	บทสรุปและข้อเสนอแนะ..... 155
	บทสรุป..... 155
	ข้อเสนอแนะ..... 158
	รายการอ้างอิง..... 159
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์..... 163

คำอธิบายคำย่อ

เอกสารอ้างอิงส่วนที่เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทในวิทยานิพนธ์นี้ใช้ระบบคำย่อดังต่อไปนี้

1. คัมภีร์พระไตรปิฎก ในที่นี้หมายถึงพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 ยกเว้นบางแห่งที่หมายถึงพระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเริ่มตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2500 โดยจะใช้วงเล็บว่า “(บาลี)” กำกับไว้ให้ทราบ การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.ส. 9/10/4 หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ที่มณิกาย สีลขันธวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 9 ข้อที่ 10 หน้า 4 คำอธิบายคำย่อของคัมภีร์พระไตรปิฎกที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีดังนี้

ขุ.จ.	=	ขุททกนิกาย จุฬินิทเทศ
ขุ.เถร.	=	ขุททกนิกาย เถรคาถา
ขุ.เถรี.	=	ขุททกนิกาย เถรีคาถา
ขุ.ธ.	=	ขุททกนิกาย ธรรมบท
ขุ.ป.	=	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค
ขุ.สุ.	=	ขุททกนิกาย สุตตนิบาต
ขุ.อิติ.	=	ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ
ขุ.อุ.	=	ขุททกนิกาย อุทาน
ที.ม.	=	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที.ส.	=	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค
ม.ม.	=	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
ม.มุ.	=	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์
วิ.ป.	=	วินัยปิฎก ปริวาร
สัง.ข.	=	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค
สัง.นิ.	=	สังยุตตนิกาย นิทานวรรค
สัง.ม.	=	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค
สัง.ส.	=	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค

ส.สฟา.	=	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค
อ.จตุกก.	=	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต
อ.ติก.	=	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต
อ.ทสก.	=	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต
อ.นวก.	=	อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต
อภิ.ก.	=	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ
อภิ.ส.	=	อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี
อภิ.วิ.	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์

2. คัมภีร์อรรถกถา ในที่นี้หมายถึงอรรถกถาภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งตีพิมพ์ต่างวาระกัน ยกเว้นคัมภีร์วิสุทธิมรรคใช้ฉบับของมหาหมกุฏราชวิทยาลัย คัมภีร์อรรถกถามีหลายประเภทนอกจากอรรถกถาที่อธิบายพระไตรปิฎกโดยตรงแล้ว ยังมีอรรถกถาที่อธิบายพระไตรปิฎกโดยอ้อมซึ่งถูกจัดเป็นคัมภีร์ระดับอรรถกถา เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์มิลินทปัญหา และคัมภีร์บางเล่มที่อธิบายคัมภีร์เหล่านี้อีกชั้นหนึ่ง ก็จัดเป็นคัมภีร์อรรถกถาประเภทหนึ่งด้วยเช่นกัน เช่น คัมภีร์มิลินทปัญหาอรรถกถา การอ้างอิงคัมภีร์ชั้นอรรถกถาใช้ระบบระบุเล่ม/หน้า เช่น ขุ.เถร.อ. 2/283 หมายความว่า การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ขุททกนิกาย เถรคาถาอรรถกถา เล่มที่ 2 หน้าที่ 283 ยกเว้นคัมภีร์อรรถกถาที่มีเพียงเล่มเดียวจะอ้างอิงเฉพาะหน้าไม่บอกเล่ม คำอธิบายคำย่อของคัมภีร์อรรถกถาที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีดังนี้

ขุ.เถร.อ.	=	ขุททกนิกาย เถรคาถาอรรถกถา (ปรมัตถทีปนี)
ขุ.ธ.อ.	=	ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ธัมมปัทฏฐกถา)
ขุ.ป.อ.	=	ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรคอรรถกถา (สัทธัมมปกาสินี)
ขุ.ม.อ.	=	ขุททกนิกาย มหานิทเทศอรรถกถา (สัทธัมมบัชโชติกา)
ที.สี.อ.	=	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคอรรถกถา (สุมังคลวิลาสินี)
ม.มุ.อ.	=	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์อรรถกถา (ปปัญจสูทนี)
มิลินท.	=	มิลินทปัญหา
มิลินท.อ.	=	มิลินทปัญหาอรรถกถา
วิสุทธิ.	=	วิสุทธิมรรค

ส.ข.อ. = สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรคอรรรถถา (สารัตถปกาสินี)

ส.นิ.อ. = สังยุตตนิกาย นิทานวรรคอรรรถถา (สารัตถปกาสินี)

3. คัมภีร์ฎีกา ในที่นี้หมายถึงฎีกาภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งตีพิมพ์ต่างวาระกัน คัมภีร์ระดับฎีกาก็มีหลายประเภทคล้ายคัมภีร์อรรรถถา กล่าวคือคัมภีร์ที่อธิบายคัมภีร์ที่จัดเป็นคัมภีร์อรรรถถาโดยอ้อมก็จัดเป็นคัมภีร์ฎีกาด้วย เช่น คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาเป็นคัมภีร์ฎีกาของคัมภีร์วิสุทธิมรรค การอ้างอิงคัมภีร์ฎีกาใช้ระบบระบุเล่ม/หน้า เช่น ม.ม.ฎีกา 1/111 หมายความว่า การอ้างอิงนี้ระบุถึงคัมภีร์ฎีกาของอรรรถถามัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่มที่ 1 หน้าที่ 111 คำอธิบายคำย่อของคัมภีร์ฎีกาที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีดังนี้

ม.ม.ฎีกา = มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์ฎีกา

วิมตติ.ฎีกา = วิมตติวิโนทนีฎีกา